

ANVIOÙ HON LEC'HIOÙ (1)

Ur rummad kronikennoù nevez. Gantañ e kinnigan ur valeadenn a-dreuz parkoù hon anvioù-lec'h (pe anvioù-lec'hioù !). N'em eus ket c'hoant da ginnig studiadennoù uhel, digomprenus, met skiantel daoust da se. Rak, en dez a herie eo kalz akoursetoc'h ar vrezhonegerien war istor o yezh. Ar pennad kentañ a roan amañ, evel kinnig an danvez, zo tennet diouzh unan kalz hiroc'h am boa embannet en 2019, pennad am eus kemmet ha reizhet un disterañ.

METHODOLOGIEZH, YEZHONIEZH, LEC'HANVADUREZH HA KUDENNOÙ ALL

Ma darempred kentañ gant ur studi skiantel a-zivout lec'hanvadurezh Breizh a voe gant labour William B. S. Smith (1940). Fotokopiennoù al levr am boa bet gant Gwennole ar Menn e dibenn ar bloavezhioù 70 (dre hanterouriezh Tugdual Kalvez ma'm eus soñj mat). Evel just ez eus bet embannet gwelloc'h abaoe, met al labour-se a chomo ur skouer evidon en istor studi hon lec'hanvadurezh. Savet eo al labour-se un tammig war patrom geriadur ar sent gant Jozef Loth (1910) : ar penngerioù zo pe an anvioù-lec'h o-unan (e brezhoneg a-wezhioù, ar pezh a zegas kudennoù klask¹) pe an elfennoù, an eponimoù (an anvioù sent da skouer). Labour Smith a oa diazezet war un dornskrid bet prenet gant e skol-veur amerikan er bloavezhioù 30 : dornskrid ur geriadur lec'hanvadurel Breizh savet gant Aogust Brizeug, dornskrid diechu a-hend-all. Un dra a santer en oberenn-se : koublet eo an distagadurioù gant ar stummoù kozh, hep na vije lakaet da reolenn, koulskoude. Kement ha reiñ un tañva eus an oberenn e roan amañ skouer ar pennger **Tudoc** (da lâret eo **Tudeg** en brezhoneg bremañ), p. 131 :

“**Tudoc (St) : Landudec** (72 S.-E. F.) ‘chapelle de Tudoc’ ; **Sant Tudeg**, fr. **Saint-Tudec** (58 S.-E. St Tudec en Poullaouen F.), ainsi *Tudwg*, saint gallois et membre du collège de St Cennydd, un de la famille sainte de Caw ; St Tudwg avait son église dans Morganwg (Glamorgan) ; v. Loth, Noms 123. On n’a pas encore bien identifié le *Tref-Tudoc* et le *Lan-Tutocan* mentionnés dans CL ; v. Doble, Saint Tudy 8n.”

Kement ha keñveriañ sede ar pezh a skrive Loth, p. 122 (123 hervez Smith) :

“**Tudec** (saint), en Poullaouen (Fin.) ; *Lan-dudec*, paroisse. Le diminutif *Tutocan* apparaît dans *Lan-Tutocan* (cart. Landev., 19). Cf. *Tref Tudoc* (ibid., 48).
GALLES : *Tudwg* sant : église en Glamorgan (*Iolo mss.*, 107) c’est-à-dire *Llan-dudwg*.”

Smith en devoa, gant gwir abeg, kemeret harp war labour Loth. Jozef Loth zo bet, en tu-mañ eus ar mor an den en devo bet ar gwellañ anaoudegezh eus ar yezhoù keltiek, gouezeleg pe bredeleg. Sede, gant Smith em boa ur studi a zalc'he e kont meur a dra : al labourioù kent, ar stummoù kozh hag en ur stumm bennak an distagadurioù².

Diwar al labour-se, a ziskoueze penaos stummoù gant an hevelep eponim a roe stummoù ledan pe krennet a-galz (lod a lâre ‘disleberet’), em boa komprenet e oa ret kompren an endro yezhel lakaet a-geñver gant elfennoù all ar studi (stummoù kozh, stumm kefridiel, distagadurioù). En berr, ne c'haller ket studiañ an anvioù-lec'h hep o lakaat en o endro, pe en-diakronek pe en-sinkronek e vefe.

¹ Ar stummoù brezhoneg n'int ket holl hervez ar skoueriekaad a-hiziv, hag a-wezhioù e kaver dibaboù souezhus dimp hiziv, evel **Vinic'hi (ar)** evel pennger. Loth diouzh e du en devoa kemeret ar galleg evel metayezh, met gant anvioù a-wezhioù diaes da anavezout d'an neb n'eo ket arbennigour.

² Pa ginnige ur stumm brezhoneg evel pennger e oa diazezet war an hengoun skrivet, gwir eo, met un hengoun a zalc'he kont eus an distagadurioù lec'hel (cf. p. 132 : « **Plua**, fr. **Pludual** (42 S. Pludual C.N.) ‘paroisse de Tutwal’. »

E tro ar memes mare em boa graet ma mad ivez eus labour Bernard Tanguy, *Les noms de lieux bretons*, embannet e 1975. Dre demoù eo renket an anvioù-lec'h dastumet (alese an eil titl, *Toponymie descriptive*). Daou bennad talvoudus zo roet a-raok ar renabl : unan diwar-benn ar mammennoù hag unan all diwar-benn al lec'hanvioù er skridoù. Met ne gaver anv ebet eus an distagadurioù brezhoneg modern, evel p'hon defe stummoù da vat roet er renabl (ha koulskoude ez eus ur rannbennad talvoudus ivez diwar-benn ar pezh a reer kakografiezh anezhañ), evel pa vefe marv ar brezhoneg. Al levr zo bet adembannet nevez zo (2015) ha se gant an hevelep rakskrid savet gant ar chaloni Falc'hun e 1975 : evel just e lakae ar gaoz war ar galianeg hag e talc'he d'ur sorc'henn sichennet don en e benn a-hed ar wezh, lakaat war-wel ar ger-mell galianeg³.
Just un arroudenn da gaout un tañva :

“Mais le cas est différent pour **Andevanne** et **Andevenno**, car le sens supposé par l'interprétation celtique des noms exige qu'ils désignent une réalité géographique bien précise, une hauteur, dont l'existence a été vérifiée à **Andevann** (mais pas à **Andevenno**, faute de carte). On comprendra aussi que des séries d'exemples de ce genre soient de nature à confirmer que **an** y joue bien le rôle de l'article, et non de préfixe, ce qui, à son tour, rend plus crédible l'interprétation celtique de **Andervenno**, et des toponymes en **an-** (ou **am-**) dont le sens supposé celtique ne se prête guère au contrôle géographique.

C'est bien là ce qui distingue essentiellement une véritable explication scientifique d'une étymologie populaire : elle insère un mot incompris dans une famille qui lui donne une place naturelle et un sens. C'est par cette insertion dans une série linguistique déjà connue, aussi bien que par la possibilité d'une vérification topographique, que l'interprétation celtique de **Andevann** et **Andevenno** l'emportera sans doute sur toute interprétation germanique ou latine possible.⁴”

Kavout a reer pajennadoù ha pajennadoù eus ar memes seurt embannet gantañ amañ hag ahont. Met petra 'refet, petore kred reiñ d'un den ha na oa ket gouest da welet petra a oa latin ha petra a oa galianeg en un enskrivadur kozh. Lennet e vo gant kalz a brofit ar pennad gant Michel Lejeune, ur pennad lec'h ma kav ar paour-kaezh Falc'hun e zifazi dik : *Note sur le graffiti de la Roche-Maurice (Finistère)*, Annales de Bretagne, tome 80, 1973, pp. 669-673⁵.

Abaoe zo bet embannet un toullad studiadennoù war an anvioù-lec'h. Lod gant ur vetodologiezh rik : stummoù kozh, distagadurioù, endro yezhel, etc. Ar pezh hon devo tro da resisaat pelloc'h. Lod all, siwazh, n'eus nemet rolloù anvioù anezhe.

Sevel ur vetodologiezh rik zo bezañ gouest da chom hep tennañ digentelioù ha doujañ d'an istor yezhel (fonologel dreist-holl). An temptadur zo klask reiñ da c'hoût petra eo an anv-mañ-anv : gant se e reizher, e tistummer, e leder e skiant, ha me oar.

Labourat war an anvioù-lec'h zo da gentañ dastum elfennoù, an elfennoù evel m'emaint : ar stummoù kozh evel m'emaint, an distagadurioù evel ma tastumer anezhe⁶.

Ar bloavezhioù 90 a voe bloavezhioù frouezhus ha pouezus evit studi an anvioù-lec'h brezhoneg gant div dezenn. Unan diwar-benn anvioù Breizh-Uhel ma kaver ar stlenneg e servij an enklask, hini JY ar

³ Evel en e levr *Les noms de lieux celtiques* (1966), p. 5 : « Le développement sur l'article gaulois a pour ainsi dire jailli tout seul lorsque les faits l'ont comme imposé ».

⁴ Ar re o defe c'hoant da c'hoût hiroc'h hag en berr diwar-benn ar ger-mell galianeg a c'hall sellet e geriadur Delamarre (2003), p. 274, dindan *sinde* 'ceci' da gaout an daveennoù : « Le thème **sindo-* a servi à former l'article en celtique insulaire : v.irl. *in, int*, v.bret. corn. *an, en*, VKG II, 176ss., GOI 293. Il est par contre douteux que le gaulois, même tardif, ait développé un article sur la base du démonstratif, comme le voulait F. Falc'hun. Le plomb du Larzac n'apporte aucune confirmation à cet égard. Sur l'origine de ce démonstratif voir P. de Bernardo Stempel ZcPh 41 (1986), 259-71 et P. Schrijver SCCP 39-48. ». Ret resisaat eo *in* ar ger-mell en henvrezhoneg (Fleuriot, 220b), hag *an, en* e krennvrezhoneg hag e krenngerneveureg, stummoù emdroet diwar *in*. An hengembraeg a ro *ir* (Falileyev, 94). Gw. ivez Ranko Matasović (2009), pp. 336-337.

⁵ https://www.persee.fr/docAsPDF/abpo_0003-391x_1973_num_80_3_2709.pdf

⁶ Er par-se e ranker reiñ meuleudi da vMikael Madeg, rak bewezh e ro meur a zistagadur evit ar memes lec'hanv, ha kement-mañ en ur adlakaat an traoù en o endro. Ul labour skouer. Ar skoueriekaad, avat, a c'haller tabutal warnañ.

Mogn (Jean-Yves Le Moing) e 1990. Hag an eil, ur gwir reveulzi e bed ar studi brezhoneg, tezenn Erwan Vallerie e 1995.

Tezenn JY ar Mogn he devoa lakaet war-wel penaos benvegoù modern a c'halle kas ar studi war raok. Ul labour a bouez evit kaout un daolenn yezhel eus Breizh-Uhel, dre ma voe deuet a-benn da jediñ dregantadoù an anvioù brezhoneg arveret ha se daoust d'ar gwiskadoù roman lakaet warne kantved, goude kantved. Ul labour na oa ket bet graet a-raok⁷.

Met an neventi skiantel da vat zo deuet a-berzh labour tezenn Erwan Vallerie : *Diazezoù studi istorel an anvioù-parrez*, an Here, 1995. Ul labour hag a chomo ur maen-bonn en hon studi brezhoneg. Rak n'eo ket hepken un afer a anvioù-lec'h met un afer a istor treadegel ar brezhoneg. Ul labour skouer a rankfe bezañ implijet gant kement hini a bled gant an anvioù-lec'h, ar rannyezhouriezh, istor ar yezh, ha kement zo.

Diazezet eo an dezenn war deorienn an amprest :

“Stummoù gallek an anvioù-parrez n'int ket frouezh un distresadur (kaset da benn a-ratozh pe get), mes frouezh un amprest. Dre-se eo daouhanteret o emdroadur : brezhonek betek an amprest, romanek pe gallek war e lec'h, pezh a zispleg ne glotont na gant boazioù-distagañ ar galleg na gant re ar brezhoneg, ha n'int ket unvan.⁸”

Evel ma skriv ivez Erwan Vallerie, e-unan, al lec'hanvadurezh a oa « kentoc'h un arz eget ur skiant »⁹. Abalamour da se eo ur mantr lenn brizhlabourioù re niverus war al lec'hanvadurezh en deiz a hiziv. Al labourioù-se zo chomet, siwazh dimp, war dachenn an arz just a-walc'h.

Lavaret em eus c'hoazh e rankfe labour Erwan Vallerie bezañ implijet en un doare sistematek. Siwazh n'eo ket. Ha gant se e lenner n'eus forzh petra, re alies, diwar-benn an anvioù-lec'h.

Al levr all a lakaan kalz a briz warnañ eo al levr savet gant Ifor Williams, arbennigour bras skridoù kozh Kembre (pe Preden evit lod anezhe). Ul levr gant un titl eeun : *Enwau Lleoedd*, « anvioù lec'h », deuet er-maez e 1945. Anat eo kar ar c'hembraeg d'ar brezhoneg. Met ken anat all n'o deus, an div yezh, nag an hevelep istor (sokial, fonologel, hag all), nag an hevelep dazont (sokial, politikel, hag all).

Ennañ e kemer Ifor Williams ar c'hembraeg evel ur sistem klok, al lec'hanvadurezh o vezañ un elfenn anezhañ. Evidon-me eo ar skouer a rankfe kement studi lec'hanvadurel hollek kemer e kont. Ifor Williams a oa ur yezhour eus ar renk uhelañ : anaoudegezh don eus e yezh dezhañ, anaoudegezh don eus kement mare e yezh, met gouest da zisplegañ an traoù en un doare plaen d'an dud n'int ket arbennigourien¹⁰.

Diwar ar memes metodologiezh em eus ivez tennet ma mad digant labourioù Melville Richards, evel *Enwau Tir a Gwlad* (1998), met kalz diwezhatoc'h.

Diwezhatoc'h c'hoazh em eus bet tro da ober anaoudegezh gant labourioù all evel reoù Oliver Padel, William Watson, pe Deirdre ha Laurence Flanagan, diwar-benn Kernev-Veur, Skos hag Iwerzhon. Ne lakaan ket an holl war ar memes live : an daou bouezusañ din o vezañ labour O. J. Padel (1985) ha hini W. J. Watson (1926, adembannet 2004). Evel just n'eus aze nemet ur varnadenn bersonel. Labour

⁷ Ar pezh a zesache ar glaskerien, betek-hen, a oa goût e-pelec'h e oa ar vevenn yezh (pe yezhel). Ha pan soñjer ervat e oa ul labour enklask lu, pan oa al labourioù kentañ goût petore yezh a veze komzet ar muiañ (labourioù Ogée, da skouer). Kalz pouezusoc'h imboure'h war empradur ar yezh en istor Breizh-Uhel, evel m'o deus graet JY ar Mogn hag E Vallerie.

⁸ *Klask* levrenn 1, 1989, p. 131.

⁹ *Klask* levrenn 1, p. 129.

¹⁰ Cf. ar pezh a skrive Edouard Bachellery (*Études celtiques*, vol. 11, 1966, p. 487) diwar e benn da geñver e varv : « Un petit livre, *Enwau Lleoedd* « Noms de Lieux », Liverpool, Cyfres Pobun, V, 1945, montre bien comment il comprenait la vulgarisation : Sur un ton enjoué et expressif, il s'arrange pour dire l'essentiel, et fait cadeau à ses lecteurs de la primeur de certaines de ses découvertes les plus ingénieuses, qu'il n'a publiées nulle part ailleurs. De sorte que ce petit livre populaire est l'un des principaux instruments de travail des toponymistes gallois. »

Watson a ginnig ur sell hollek war lec'hanvadurezh keltiek Skos. Bezañ e ranke c'hoari war e skiant diwar ar predeneg pe diwar ar gouezeleg, ha diwar ar saozneg (en e livioù rannyezhel).

Unan eus ar c'hentelioù pouezus eo kompren penaos ne gaver morse taolenn ur yezh digavandenn : evel ma c'hoarvez er yezh komzet (da lâret eo yezh ar pemdez) e c'hoarvez d'al lec'hanvadurezh c'hoari gant yezhoù disheñvel (gwiskadoù yezh, koachet-digoachet, etc.).

Herve Bihan

Levrlennadur

Delamarre, Xavier, *Dictionnaire de la langue gauloise, une approche linguistique du vieux celtique continental*, éditions errance, 2003.

Falc'hun, François, *Les noms de lieux celtiques, première série, vallées et plaines*, Éditions armoricaines, Rennes, 1966.

Flanagan, Deirdre & Flanagan, Laurence, *Irish Place Names*, Gill & Macmillan, 1994.

Le Moing, Jean-Yves, *Les noms de lieux bretons de Haute-Bretagne*, Coop Breizh, 1990.

Loth, Joseph, *Les noms des saints bretons*, Paris, 1910.

Matasović, Ranko, *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*, Brill, Leiden-Boston, 2009.

Padel, Oliver J., *Cornish Place-Name Elements*, English Place-Name Society, 1985.

Richards, Melville, *Enwau Tir a Gwlad*, Golygydd gan Bedwyr Lewis Jones, Gwasg Gwynedd, 1998.

Smith, William B. S., De la toponymie bretonne, dictionnaire étymologique, Supplement to Language, Journal of the Linguistic Society of America, Vol. 16, N° 12, April-June 1940.

Tanguy, Bernard, *Les noms de lieux bretons, I. Toponymie descriptive*, Studi N° 3, CRDP Rennes, 1975.

Vallerie, Erwan, *Diazezoù istorel an anvioù-parrez*, 3 levrenn, An Here, 1995.

Watson, William J., *The Celtic Place-Names of Scotland*, Edinburgh, 2004 (embannadur kentañ eus 1926)

Williams, Ifor, *Enwau Lleoedd*, Cyfres Pobun V, Liverpool, 1945.